

Соціально-економічні суперечності розвитку аграрного ринку та інституційні імперативи його стійкості

Мета статті - обґрунтувати ключові положення інституціональної теорії розвитку аграрного ринку, з'ясувати національні особливості та закономірності становлення аграрного сектору й надання обґрунтованих практичних рекомендацій щодо використання інструментів реалізації соціально-економічних суперечностей в аграрній сфері України.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, методологічні та концептуальні положення сучасної економічної теорії; монографічний метод (наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених з проблем розвитку аграрного ринку та інституціональних імперативів його стійкості); методи наукової абстракції, взаємозв'язку і розвитку, інституціональний та еволюційні підходи - при дослідженні природи, характеру та змісту соціально-економічних суперечностей розвитку аграрного ринку, їх ключових ознак.

Результати дослідження. Здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано підходи до розв'язання соціально-економічних суперечностей у системі аграрних відносин та розробці й визначенні на цій основі пропозицій щодо інституціоналізації розвитку аграрного ринку України в умовах динамічних змін його структури за формами власності. Виявлено, що держава має впливати на формування структурно-інституційних форм розвитку аграрного ринку за допомогою встановлення відповідних правил, що довели свою ефективність у зарубіжній практиці.

Елементи наукової новизни. Дістали подальшого розвитку ідентифікація соціально-економічних суперечностей розвитку аграрного ринку в країнах ЄС й визначення можливостей використання успішного досвіду їх реалізації в Україні, насамперед для запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення через стимулювання інституціонального порядку, становлення „нових” інститутів функціонування аграрного сектору у напрямі зростання його ефективності.

Практична значущість. З метою реалізації соціально-економічних суперечностей розвитку аграрного ринку доцільним для України є проведення політики реформування аграрного сектору з урахуванням надбавь новітніх теорій інституціоналізму, в основу яких покладено перспективи утворення стійких агропродовольчих ланцюгів доданої вартості. Рис.: 1. Бібліогр.: 34.

Ключові слова: аграрний ринок; аграрний сектор; аграрні відносини; соціально-економічні суперечності; інституційні імперативи; стійкість національного економіки.

Осецький Валерій Леонідович - доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, вул. Володимирська, 64)
E-mail: val_osetski@ukr.net

Постановка проблеми. Аграрний ринок функціонує в певному інституційному полі і його становлення та розвиток передбачають наявність відповідних соціальних та економічних інститутів, які характеризують механізм реалізації суперечностей і за допомогою яких цей механізм можна аналізувати та за необхідності коригувати. Відповідно, наведене потребує чіткого розуміння сутності й ролі інститутів як таких та положень економічної теорії, яка розглядає становлення і розвиток аграрного ринку з точки зору набору інституційних імперативів, що формують його форму, структуру, тип та методи функціонування. Результативність і розвиток аграрного ринку досягається лише

через взаємозв'язок та взаємодію його функцій. Дії функцій аграрного ринку пов'язані з встановленням і підтриманням відповідальності суб'єктів аграрного сектору перед суспільством.

Однак серед великої кількості функцій аграрного ринку нерозкритою залишається інституційна функція, яка в системі соціально-економічних суперечностей є найактуальнішою та потребує виокремлення її характеру з кола найважливіших функцій держави. Адже саме через дію інституційної функції можна розкрити процеси ринкової трансформації аграрного сектору та проаналізувати всі можливі взаємозв'язки та взаємодії між інститутами аграрного ринку на всіх рівнях економічної агрегації.

При цьому, саме завдяки інституційній функції приймаються ефективніші рішення

по схемах взаємодії між учасниками аграрного ринку, створюються науково обґрунтовані програми дій, визначаються конкретні реальні цілі та задачі для інститутів аграрної сфери. У реальній дійсності згаданий процес відбувається через розробку і реалізацію програм регулювання аграрного ринку, вдосконалення організаційних структур сільськогосподарського виробництва, застосування господарських важелів, стимулів, фінансово-кредитних інструментів, цін. Саме в гармонії між собою інституційні, організаційно-технологічні, фінансово-економічні, політико-правові регулятори, використовуючи притаманні їм імперативи, створюють реальні умови ефективного розвитку аграрного ринку. Нобелівський лауреат М. Алле наголошує: „Це міф, буцімто економіка може бути результатом стихійної гри економічних сил і політики потурання (*laissez-faire*). Реальність полягає в тому, що економіка ринків є невідокремлюваною від інституційних рамок, в яких вона працює” [29]. Отже, постає потреба у використанні інституційної економічної теорії і сучасних загальносистемних характеристик аграрного ринку, що визначають стратегію розвитку не тільки аграрного сектору, а й інших, пов’язаних з ним.

У цьому контексті класифікація й ієрархія інституційних імперативів мають відповідати становленню нових форм власності та господарювання в аграрній сфері, котра є системою, що еволюціонує, визначає інституційний порядок, середовище і структуру аграрного ринку. Створення цієї ієрархії має на меті пізнання соціально-економічних суперечностей аграрного ринку, інституційної організації аграрного сектору, сільськогосподарського виробництва тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості інституціоналізації соціально-економічного розвитку розглянуто у працях представників соціально-інституційного напрямку економічної думки: Д. Белла [30], Т. Веблена [34], Дж. Гелбрейта [5], Д. Норта [16], Д. Родріка [33], Дж. Е. Стігліца [23], Е. Тоффлера [24], Дж. Ходжсона [31] та інших авторів.

Серед праць вітчизняних учених, які досліджують вказану тематику, слід відзначити роботи В. Базилевича [1], А. Гриценка [6], І. Малого [13], Р. Пустовіта [20], В. Якубенка [28] та інших авторів. Зокрема, слід виділити ряд учених економістів-аграріїв, які значну увагу приділили проблемам інституцій-

ного розвитку аграрного ринку України та розробленню інституційних механізмів реалізації соціально-економічних суперечностей в системі аграрних відносин, а саме М. Кропивка [9], Ю. Лупенка [12], М. Маліка [14], П. Саблука [22], О. Шпикуляка [25] та інших, які вважають, що основою нової моделі розвитку аграрного ринку повинна бути інституційна економічна теорія. Зазначене зумовлює необхідність систематизації підходів до визначення й обґрунтування теоретичних засад структуризації аграрного ринку і інституційних імперативів, їх забезпечення з урахуванням особливостей стану аграрного сектору, ідентифікації соціально-економічних суперечностей і ризиків для формування та розвитку ринкової моделі аграрної економіки України.

Мета статті - обґрунтувати ключові положення інституціональної теорії розвитку аграрного ринку, з’ясувати національні особливості й закономірності становлення аграрного сектору та надання обґрунтованих практичних рекомендацій щодо використання інструментів реалізації соціально-економічних суперечностей в аграрній сфері України.

Виклад основних результатів дослідження. Економічна система кожної країни, і України зокрема, безпосередньо залежить від стійкості розвитку аграрного ринку та ефективного функціонування аграрного сектору. Аграрний сектор являє собою ядро національної економіки, результативність та ефективність його регулювання сприятиме забезпеченню продовольчого суверенітету і продовольчої безпеки країни. Матеріальною основою розвитку аграрного ринку виступає якість його інститутів і швидкість, з якою вони реагуватимуть на фінансово-економічну кризу (шляхом створення різних бар’єрів для їх поширення або іншими методами), та розмір, характер і стан аграрного сектору в економіці.

Як показав сучасний досвід розвитку аграрного ринку, більшість діючих інститутів аграрного сектору виявилися недостатньо функціональними й ефективними. Вони не відповідають принципам оптимальності в реалізації соціально-економічних суперечностей в системі аграрних відносин у посткризовій ситуації. Криза також слугувала поштовхом до реформування аграрного сектору. За типової кризи система вичерпує традиційні варіанти: вона стикається з проблемами, які не можуть бути вирішені в її

межах, що призводить до руйнування відповідних інститутів. Наслідком стають серйозні нерозв'язані суперечності в економічній системі в цілому, та системі аграрних відносин, зокрема, до яких діючі інститути були не готові.

Модернізувати інститути аграрного сектору, повернути їх на шлях інноваційного розвитку здебільшого можуть тільки структурні та інституційні перетворення (вироблення і використання нових форм і правил розвитку аграрного ринку та перехід аграрного сектору до нового інституційного порядку (відносин).

Визначення аграрного ринку через інституційні відносини, що останнім часом складаються дедалі частіше, дають підстави розглядати ринок як самостійну підсистему в загальній структурі ринкової економічної системи. При цьому важливо не ототожнювати ринок із ринковою системою.

Для інституційного підходу цілком природно розглядати ринок не тільки як систему вузькоекономічних, але і як систему соціальних інститутів, які регламентують зміну прав власності учасників ринку в процесі децентралізованого товарного обміну та розподілу між ними обмежених виробничих ресурсів для товарного виробництва продукції [21, с. 30].

На переконання сучасних дослідників, у теорії ринку, серед теоретико-методологічних підходів переважають саме економічний та інституційний підходи. Економічний реалізується через аналіз „економіко-фінансових механізмів функціонування господарської системи в класичному розумінні товарообмінних процесів”, а інституційний – „в сукупності ринкових і державних інститутів забезпечення ринкового процесу” [25, с. 43]. Інституційний підхід до розуміння ринку дозволяє з'ясувати сутність та специфіку соціально-економічних суперечностей в системі аграрних відносин, визначити рушійні сили інституційного розвитку аграрного ринку.

Рушійна сила означає рух, джерелом якого є об'єктивна суперечність, що виникла й існує в економічних процесах. Цей рух виявляється через дію економічних законів, тобто через перехід від процесу-причини до процесу-наслідку. Проте цей перехід не здійснюється автоматично. Особливістю економічних законів є те, що вони діють тільки через діяльність людей. Для подолання економічної суперечності люди вжи-

вають заходів, шукають ефективні шляхи, що відповідають економічним інтересам суспільства, організаційних структур, підприємств. Таким чином відбувається реалізація причинно-наслідкового зв'язку, що характеризує сутність дії економічних законів.

Реально економічний розвиток, у тому числі розвиток аграрного сектору, можна визначити за його результатами. Подолання суперечностей набуває форми певних результатів: кількісне та якісне зростання потреб, підвищення продуктивності праці, раціональний вибір використання ресурсів, створення умов для їх ефективного застосування на основі поділу праці. Механізм дії рушійної сили забезпечує зародження процесу-причини економічної конкуренції за використання досягнень науково-технічного прогресу, передових методів організації праці, підвищення вимог до інтелекту людини як головної продуктивної сили. Завдяки конкуренції виробників удосконалюється ринкова структура економічних взаємодій між учасниками за право ефективного задоволення потреб.

Важливість інституціоналізації функціонування ринку пояснюється, насамперед, тим, що він слугує індикатором стійкості національної економіки, визначає основні параметри життєдіяльності суспільства. Інституціоналісти вважають, що стійкість національної економіки порушується, коли внутрішні й зовнішні чинники послаблюють сумісність і взаємне „зчеплення” інституцій, після чого настає період радикальних зрушень у суспільстві та економіці.

При інституціоналізації функціонування аграрного ринку в контексті реалізації моделі його розвитку важливо усвідомити, „що стійкість разом із позитивною динамікою досягаються шляхом формування єдиної концепції з урахуванням спільних позицій суперечливих індивідуальних інтересів” [32, с. 74]. Це зумовлює введення в аграрне середовище правил, які потребують інституційної формалізації застосованого підходу, упорядкування механізмів забезпечення їх виконання, викликаючи необхідність створення координаційної моделі на основі симбіозу ринкових правил та базового інструментарію (державного) дослідження суперечностей розвитку аграрного ринку вітчизняної економіки та з'ясування основних форм їхнього прояву на сучасному етапі, що дозволить розробити композиційну модель економічної політики держави щодо їх розв'язання.

В основу композиційної ефективності такої моделі покладено глибокий моніторинг відповідності конкретних політико-історичних, фінансово-економічних та геополітичних умов кожної країни інституційним механізмам, що застосовуються, ринкової координації – як ринок взаємодіє з політичною, правовою, фінансово-бюджетною системами конкретного соціуму і як у цих сферах реалізуються соціально-економічні суперечності. Якщо розглядати ці суперечності в системі аграрних відносин, то не важко помітити, що вони являють собою особливий вид соціально-економічних відносин, які виникають з приводу володіння і використання землі та інших об'єктів власності, а також виробництва, розподілу і реалізації сільськогосподарської продукції і послуг [11, с. 15]. Тому своєчасне розв'язання цих суперечностей прискорює розвиток аграрного ринку та вибору дієвих інституційних імперативів стійкості економічної системи загалом.

В економічній науці стійкість аграрного сектору стосується як сільськогосподарських підприємств, так і конкретних організаційних структур (агрохолдингів, фермерських господарств, нетрадиційних форм колективного господарювання), або у виникненні нових інститутів аграрного ринку (інфраструктури, захисту і розвитку конкуренції, ціноутворення), а також інструментів державного регулювання, спрямованих на посилення соціальної орієнтації аграрного ринку за рахунок збалансованості розширення попиту і пропозиції сільськогосподарської продукції з високою часткою доданої вартості.

Слід підкреслити, що стійкість передбачає здатність системи змінюватися у визначених рамках під час її функціонування. Відомо, що категорія „стійкість” переважно використовується у тих галузях знань, які розвивають свій методологічний апарат на базі системного підходу. Так, у зазначеній теорії систем під стійкістю розуміють здатність їх зберігати рух по визначеній траєкторії (підтримувати визначений режим функціонування) незважаючи на вплив збурень на неї. Разом із тим у дослідженні стійкості систем, незважаючи на тривалу історію вивчення цього питання, постають теоретико-методологічні проблеми, зокрема щодо критеріїв її оцінювання, умов забезпечення, ідентифікації та сили збурень, що можуть бути поглинуті системою без негативних наслідків.

Об'єктивно, категорія „стійкість” в економічній системі не заперечує змін і суперечностей, які, виникаючи і розв'язуючись, не руйнують життєво важливі співвідношення окремих складових у відповідній системі. Аксиоматично стійкість економічної системи є необхідною умовою для розширеного відтворення, для реалізації інтересів економічних суб'єктів та ринку, здійснення їх основних видів діяльності. Соціально-економічною умовою стійкості національної економіки виступають відтворювальні процеси в економічній системі. Матеріальною основою цих відносин є національний дохід. З позиції динаміки стійкість – це стан явища чи процесу, що здійснює динамічний розвиток у режимі рівноваги. Однак стійкість системи вимагає досягнення рівноважного стану як імперативної умови існування системи [2].

Усе це дає підстави стверджувати, що стосовно економічної системи категорія „стійкість” не виключає стан рівноваги як прояв ефективної взаємодії суб'єктів економічної діяльності через соціально-економічні суперечності, які постійно реалізуються і розвиваються. Отже, з позиції політекономії стійкість економічної системи виражає такий її стан, при якому розвиток усіх визначальних її елементів відбувається зсередини через розкриття відносин єдності і боротьби, внутрішньо закладених у них суперечностей.

Разом із тим на сьогодні вже існують напрацювання щодо побудови системи оцінювання стійкості окреслених секторів економіки, переліку показників стійкості аграрного сектору та методології їх розрахунку. Проте будь-яке визначення стійкості аграрного сектору ґрунтується на поняттях довіри до економічних та фінансових інститутів країни, їх стабільності і ліквідності. При цьому чим складніша функціональна структура аграрного сектору, тим досконалішими повинні бути відповідні інститути та механізми їх діяльності. Неузгодженість функціонального й інституційного регулювання спричиняє виникнення певних суперечностей, які посилюють уразливість аграрного сектору до внутрішніх і зовнішніх шоків та знижують його стійкість.

Отже, під стійким розвитком аграрного ринку розуміють стан, якому в умовах динамічних змін інституційного середовища (ендогенних і екзогенних чинників) властива позитивна тенденція до виконання інсти-

туційними одиницями та механізмами своїх функцій в аграрному секторі, а також тривалі збереження цієї тенденції. Під механізмами стійкості аграрного ринку розуміємо сукупність методів та інструментів, за допомогою яких здійснюється інституційна функція.

Головне питання цієї стійкості доцільно сформулювати так - чи спроможне зміцнення інституціональної структури аграрного ринку донести результати аграрного сектору до кожного домогосподарства?

В економічній науці стійкість аграрного сектору стосується як сільськогосподарських підприємств, так і конкретних організаційних структур (агрохолдингів, фермерських господарств, нетрадиційних форм колективного господарювання) або при виникненні нових інститутів аграрного ринку (інфраструктури, захисту і розвитку конкуренції, ціноутворення), а також інструментів державного регулювання, спрямованих на посилення соціальної орієнтації аграрного ринку за рахунок збалансованості розширення попиту і пропозиції сільськогосподарської продукції з високою часткою доданої вартості.

Щодо аграрного сектору економіки України, то ми погоджуємося з думкою О. Шульги про те, що на сьогодні через нагромаджені в галузі проблеми стан і темпи розвитку залишають бажати кращого. Частина цих проблем викликана помилками в управлінні на макро- і мікрорівні, а частина - суперечностями у системі аграрних відносин (наприклад між централізацією і господарською самостійністю, тобто взаємодією адміністративних і економічних методів управління в умовах ринку; між формами власності та формами господарювання; у розвитку соціальної сфери (зокрема, фінансування за залишковим принципом); наявністю посередницьких структур у реалізації продукції (між виробниками, посередниками і споживачами); ціновими ножицями між промисловою і сільськогосподарською продукцією, які загострилися з лібералізацією цін; у приватних землеволодіннях та землекористуванні - між селянами (власниками землі) та корпоративними структурами (фактичними господарями землі) тощо [26, с. 4].

За два десятиліття ринкових перетворень національної економіки аграрний сектор набув таких форм, які руйнують і виробництво, і споживання. Незважаючи на те, що у сільській місцевості працює третина насе-

лення країни, сільське господарство формує 17% ВВП та близько 60% споживання населення, останніми роками 8-9% доходів зведеного бюджету, посідає друге місце серед секторів економіки у товарній структурі експорту, загальний стан сільського господарства катастрофічний. Із 7,8 млн працездатних осіб - 1,6 млн безробітні, а 1,9 млн - зайняті тільки в особистому селянському господарстві. Оплата праці зайнятих у сільському господарстві становить лише 48% від загального середнього рівня (нижче межі малозабезпеченості).

Аграрні перетворення не розв'язали, а лише загострили соціальної проблеми на селі. Водна і вітрова ерозія охопила 80% площі сільгоспугідь. Рівень розораності ґрунтів критично високий - 79% земель сільськогосподарського використання, або 56,7% загальної території країни (середній показник в ЄС - 85,6%, найрозвиненіших країн - 11,8%). Повністю ігноруються сівозміни [15].

В умовах загальної економічної стагнації аграрний сектор продовжує виконувати стабілізаційні функції, пов'язані насамперед з адаптацією національної економіки до різноманітних трендів міжнародних ринків продовольства та розгортанням євроінтеграційних процесів. Реалізація не тільки стабілізаційних, а й функцій розвитку потребує системного удосконалення механізмів антикризового регулювання агросектору в частині збалансування державної підтримки із заходами стимулювання сталої динаміки та протидії кризовим явищам, що зумовлені як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Яскравим прикладом такого збалансування є трансформація пріоритетів Спільної аграрної політики (САП) країн-членів ЄС відповідно до Європейської стратегії розумного, сталого та інклюзивного зростання. З огляду на зазначене посилюється необхідність наукового обґрунтування шляхів удосконалення антикризового регулювання аграрного сектору національної економіки з урахуванням перспектив поступового наближення державної аграрної політики до засадничих положень САП [18, с. 1].

Як доводить практика розвитку світового аграрного ринку, окремі країни, міжнародні співтовариства не вивчають загальні закони і принципи управління або свідомо їх ігнорують. Результатом цього є постійні суперечності розвитку аграрного ринку, які загострюються на фоні посилення негативного впливу на екологію, яка вже перестала са-

мовідтворюватися й негативно впливає на якість сільськогосподарської продукції. Висновок учених про те, що агропромислова діяльність людини зменшує життєвий простір особистості, можна сприймати як вирок існуючій системі сільськогосподарського виробництва на базі ліберальної парадигми

З 1994 р. в Україні триває динамічна аграрна реформа, яка була направлена на подолання аграрної кризи. Л. Кучма у книзі „Зламане десятиліття” зазначив „чому ми взяли за аграрну реформу? Тому, що хотіли зупинити кризовий спад в аграрному секторі та забезпечити його розвиток, витягуючи на ринковий шлях” [10, с. 12].

Власне на сьогодні аграрну реформу ще не завершено, хоча з огляду на те, що й досі офіційно не відкрито ринок землі сільгосппризначення. Але навіть на цьому етапі їй вдалося заклати підвалини розвитку аграрного ринку в Україні в умовах пріоритезації економічної політики на необхідність досягнення глобальних ЦРТ (MDGs) – цілі стійкого розвитку (Sustainable Development Goals), зокрема подолання бідності у параметрально-сегментованих групах соціуму та балансування між індикаторами продовольчої безпеки і сталого розвитку навколишнього середовища. Отже, Україна постала перед потребою розгортання нового етапу радикальних аграрних реформ, в якому стрижневе місце відводиться саме пошуку паритетних механізмів прямого впливу держави на розв’язання соціально-економічних суперечностей у системі аграрних відносин. Теоретична концепція економічної політики держави щодо розв’язання суперечностей аграрного сектору повинна базуватися на тому, що лише розв’язавши суперечності відносин власності на землю, можливості створити умови для розв’язання всіх інших суперечностей у системі аграрних відносин та відповідно забезпечити об’єктивний закономірний хід розвитку останніх. Оскільки носіями цих суперечностей є суб’єкти аграрних відносин, які керуються власними інтересами, то їх розв’язання можливе лише на основі узгодження інтересів цих суб’єктів [27, с. 75]

Упродовж останніх років у структурі аграрного сектору України сталися істотні зміни, пов’язані з розвитком ринкових відносин, удосконаленням методологічних підходів до дослідження аграрних криз та державною підтримкою агросектору, а

ключовим завданням його розвитку стало застосування антикризового регулювання аграрного сектору на засадах державних цільових антикризових програм і з їхнім відповідним нормативно-правовим, фінансовим, адміністративним та інформаційним забезпеченням, насамперед шляхом покращання інституційних підходів.

У цьому контексті наукового пошуку слушною є думка О. Алімова „частина заходів державного регулювання економіки носить суто антикризовий характер. Однак динаміка виходу з кризи, а потім економічного зростання визначається не силою держави, а її здатністю приймати антикризові заходи, адекватні часу. За кризою головне розглянути паростки нового, навколо яких і повинні відбуватися інституційні реформи” [7, с. 28-29].

Один із найбільш цитованих вітчизняних економістів-аграрників П. Саблук на початку аграрної реформи зазначив: „Тільки держава в змозі забезпечити збалансований підхід до економіки, що враховує інтереси всіх верств і соціальних груп населення. У своїй діяльності держава керується в першу чергу загальнонаціональними інтересами. Питання ефективного розвитку АПК відповідає даній групі інтересів” [22, с. 101].

Інституційна теорія розглядає регулювання державою ринкових процесів як одну з головних передумов ефективності аграрного ринку. Держава має забезпечувати сприяння оптимізації вигід і витрат суб’єктів аграрного ринку, тобто створити інституційні стимули – „правила гри”, які заохочують сільськогосподарського виробника продукувати необхідні суспільству блага, забезпечуючи добробут нації. Тому завдання держави у сенсі формування економічних ефектів сприяти оптимізації вигід і витрат агентів аграрного ринку, виходячи з їхніх інтересів. Зважаючи на наведене вище, можна погодитися з думкою, що державне регулювання економіки та антимонопольні заходи належать до найважливіших галузей економічної політики, які впливають практично на всі аспекти нашого життя, починаючи від споживання харчових продуктів і закінчуючи цінами, які ми сплачуємо [3, с. 35]. Регулювання й інституційна система суспільства всеохоплююче впливають на економіку, ринкові відносини, а ринок у свою чергу впливає на них.

Сучасна практика регулювання аграрного ринку являє собою органічну взаємодію різ-

номанітних інституцій, вплив яких на діяльність домінуючих ринкових структур має системний характер. З теоретичної позиції цей вплив можна розмежувати за структурно-функціональним підходом, виділити основні елементи механізмів, які створюють певні межі на шляху формування та розвитку агроінноваційних структур із широким спектром їхніх функцій і типів – наукові парки, технопарки, технополіси та ін. Ці утворення формують інноваційну інфраструктуру – сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих підприємств, установ, організацій, необхідних для стимулювання здійснення інноваційних виробничих, управлінських і маркетингових заходів, які дозволяють зменшити витрати та отримувати значну частину доданої вартості.

Інтегративним критичним параметром аграрної функції держави є аграрне середовище, яке за допомогою державних і ринкових механізмів має активно формуватися та постійно контролюватися. Формування аграрного середовища на ринкових засадах відбудеться тоді, коли суб'єкти аграрного ринку будуть реалізовувати свої інтереси в інституційному полі та забезпечувати виконання зобов'язань перед своїми працівниками і державою.

Перехід до аграрного ринку зумовлений зміною аграрного статусу держави й аграрних інститутів, розподілом їхніх функцій в аграрному процесі, зміною структури аграрного ринку за формами власності. Те, що аграрний ринок України тільки формується, накладає відбиток на його сучасну кон'юнктуру, стан попиту, пропозицій, цін і рівня конкуренції. При цьому ступінь і характер впливу факторів, що визначають соціально-економічні суперечності аграрного ринку, постійно змінюються. Соціально-економічні суперечності аграрного ринку відбивають складність механізмів його функціонування.

З огляду на це основна інституційна функція держави полягає в подоланні аграрних криз, забезпеченні продовольчих потреб соціуму, розвитку національних продовольчих ринків, досягнення інших секторальних та локальних цілей. Вказана функція не може бути реалізована без розв'язання соціально-економічних суперечностей у системі аграрних відносин власності на землю.

У розвинених країнах світу розв'язання суперечностей відносин власності на землю відбувається шляхом встановлення контролю з боку суспільства за використанням зе-

млі та за дотриманням умов її купівлі-продажу.

У цьому контексті варто зазначити, що запровадження цивілізованого ринку земель сільськогосподарського призначення – це потенційна можливість не тільки розв'язати суперечності приватної власності на землю, а й виправити помилки, допущені у процесі розвитку ринку землі.

Як наголошує О. Шульга, ринок земель сільськогосподарського призначення дозволяє розв'язати суперечність між приватною власністю і правовим аспектом її реалізації, чим розширює можливості використання землі на основі організації великих господарств, сприяє перерозподілу землі відповідно до потреб суспільного розвитку і створенню альтернативних механізмів розпорядження землею. Також цей ринок дає можливість подолати відчуженість працівника від землі та послабити антагоністичний характер соціальних суперечностей в аграрному секторі економіки, сприяє формуванню ефективних власників і створенню у них мотивації до ефективного господарювання, розв'язанню суперечності цінових ножиць між промисловою і сільськогосподарською продукцією тощо [26, с. 8].

Україна сьогодні переживає складний етап запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення. Зрушення у цьому напрямі повинно відбутися за умови прискореного формування всієї системи сучасних інститутів. Власне старт формування відповідних інститутів дозволить забезпечити формування конкурентного ринку земель сільськогосподарського призначення та ефективного землекористування. Традиційна індустріально-інституційна модель тут взагалі не прийнятна, оскільки буде відтворювати „стару” економіку. Зміни у сфері земельних відносин без попереднього формування інститутів, розрахованих на інновації, просто неможливі [17, с. 15].

Отже, важливість вибору сучасного інституційного облаштування аграрного сектору потребує конкретизації та врахування тих змін, які для розв'язання суперечностей приватної власності на землю шляхом запровадження цивілізованого ринку земель сільськогосподарського призначення є обов'язковими.

Проблемність існуючого питання очевидна, тому адекватна оцінка інститутів та механізмів регулювання аграрного ринку (тобто

ринку земель) необхідна як з теоретичного, так і з практичного погляду. На думку українських учених, теорія питання має науковий інтерес з тієї позиції, що становлення аграрного ринку в Україні має досить тривалий, а головне — нестабільний характер. Практичні аспекти становлення ринку характеризуються зокрема нестабільністю суспільно-економічних інститутів та механізмів регулювання, які вимагають удосконалення інституційних умов, що надають цьому аспекту розвитку аграрного ринку певної впорядкованості, організованості, передбачуваності й хабітуалізованості [8, с. 35].

Таким чином, під інституціоналізацією аграрного ринку вбачаємо процес становлення і хабітуалізації ринкових форм господарювання аграрної сфери, що впроваджують певні інституції-організації в антикризове регулювання аграрного сектору через встановлення відповідних законів і правил, які б сприяли вдосконаленню прав власності на землю за існуючих формальних і неформальних норм та забезпечення виконання цих законів і правил за допомогою інституційних механізмів спонукання стимулювання розвитку ефективного аграрного ринку.

Тому розвиток інститутів, інституційного середовища та інституційних механізмів антикризового регулювання аграрного сектору є об'єктивно необхідним способом запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення.

Наукове розуміння сценаріїв інституціоналізації аграрного ринку неможливе без врахування фундаментальних процесів глобалізації (внаслідок якої середовищем діяльності кожного ринкового суб'єкта стають світогосподарські зв'язки), диференціації та інтеграції (внаслідок яких посилюється відособленість і одночасно взаємозалежність суб'єктів господарювання, форм і змісту нерозв'язаних соціально-економічних суперечностей). Процес структурно-інституційної модернізації потенційних можливостей аграрного ринку в такому випадку характеризується нестійкістю, невизначеністю, високою ризикованістю, альтернативністю і багатоваріантністю. Держава має впливати на формування структурно-інституційних умов розвитку аграрного ринку за допомогою запровадження ефективних регуляторів на основі встановлення оптимальних правил для суб'єктів аграрних відносин, підтримки

назрілих інституційних змін, адаптації економічної політики до умов глобалізації.

Важливе значення матиме поглиблене виконання положень Угоди про зону вільної торгівлі з ЄС, оскільки сприятиме наближенню законодавства та регуляторного середовища України та ЄС, а отже усуненню нетарифних торговельних бар'єрів та сприятиме інтеграції України до внутрішнього ринку Євросоюзу і єдиного нормативного простору в переважній більшості секторів економіки. Це дасть змогу перейти від партнерства і співробітництва до економічної асоціації та інтеграції.

Основний варіант інституціоналізації розвитку аграрного ринку пов'язаний з поступовим підвищенням конкурентоспроможності експорту української сільськогосподарської продукції в країни ЄС. Це передбачає розширення обсягів бюджетної підтримки сільського господарства до рівня 10-15% від вартості валової продукції галузі (при нинішніх — лише 6%). Хоча навіть у перспективі Україна не зможе дозволити собі таку підтримку, як у країнах ЄС (45%), і забезпечити адекватну конкурентоспроможність своєї продукції на ринках Євросоюзу [4, с. 6]. У будь-якому випадку вигоди від безмитного експорту до ЄС українських промислових товарів не компенсують втрат від обмежень експорту сільськогосподарської продукції. До того ж діє сильний конкурентний та сертифікаційний бар'єр, адже сектори української сільськогосподарської продукції з високим рівнем доданої вартості в європейські країни регулюватимуться технічним регламентом ЄС. Можливості уряду щодо розв'язання цих завдань будуть обмежені наявними у вітчизняних агровиробників інвестиційними ресурсами.

В умовах активізації євроінтеграційних зрушень у розвитку української економіки та її аграрного ринку гостро постала проблема реформування аграрного сектору в цілому та окремих його ланок, покликаних „подовжити” агропродовольчі ланцюги доданої вартості, що виявлятимуться критичними на фоні зростаючих витрат.

Створення агропродовольчих ланцюгів високої доданої вартості — це відносно новий пріоритет структурно-інституційної модернізації аграрного сектору, який поєднує загальнодержавні, регіональні та муніципальні інтереси, створює фінансово-бюджетні, інституційно-координаційні моделі державного

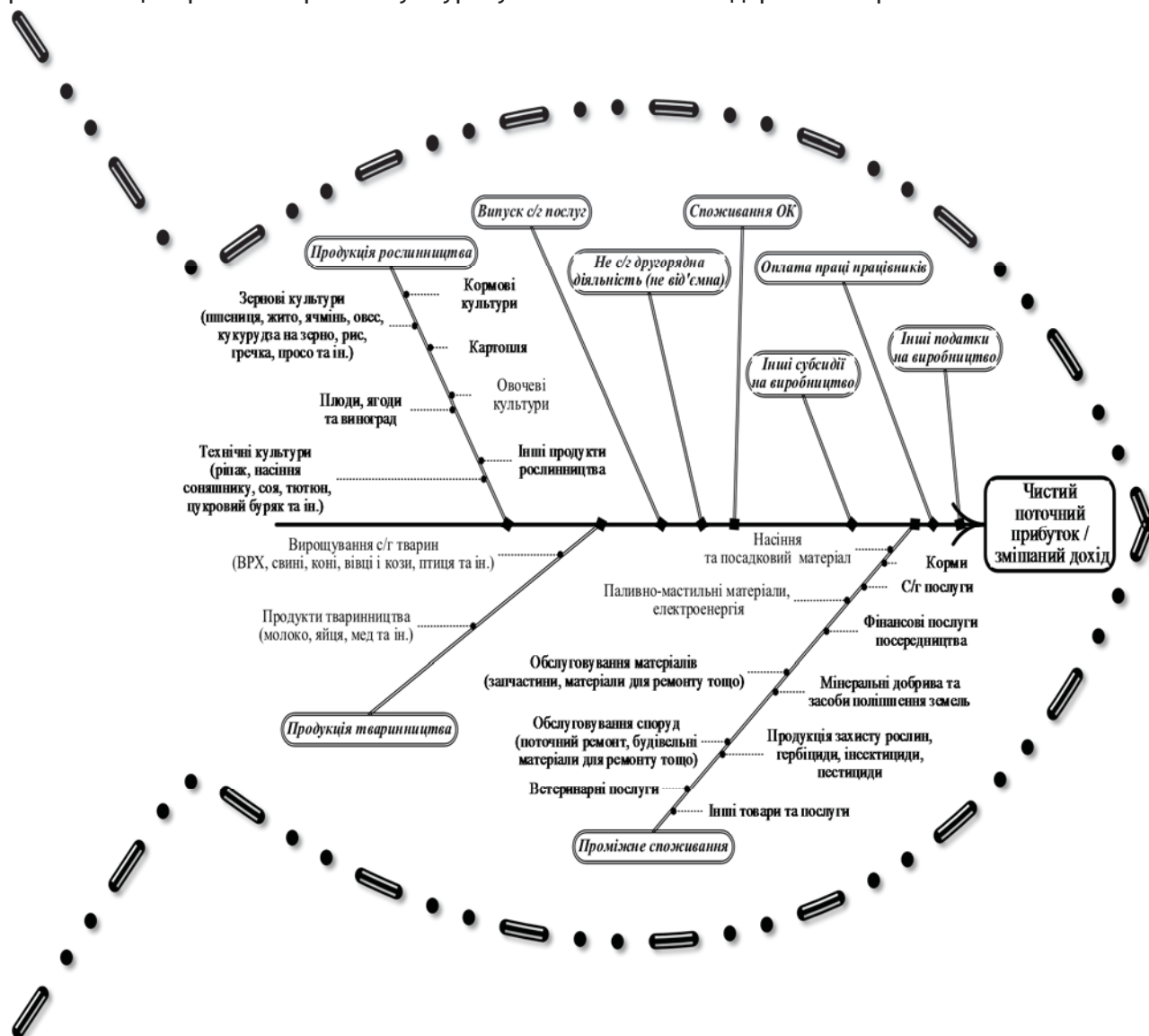

регулювання агропродовольчих ланцюгів створення доданої вартості за рахунок реалізації соціально-економічних суперечностей аграрного сектору економіки (рис.). У рамках цього пріоритету держава формує великі меліоративні, логістичні, транспортно-інфраструктурні проекти, проекти, пов'язані з розвитком системи охорони здоров'я, освіти сільського населення, прикладних наукових досліджень і розробок, підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації кадрів для традиційних та нових потреб аграрного сектору. Саме такий шлях розвитку дозволить зменшити витрати та отримати значну частину високої доданої вартості.

Отже, сучасний стан інституціоналізації українського аграрного ринку свідчить про гостру потребу розроблення конкретних варіантів і сценаріїв його розвитку з урахуван-

ням можливостей щодо розв'язання економічних і соціальних суперечностей у системі аграрних відносин, які б дозволили узгодити індивідуальні колективні та специфічні інтереси. Важливим аспектом цього сценарію є визначення існуючих переваг і ризиків у структурно-інституційній модернізації аграрного ринку та розроблення ефективних заходів економічної політики щодо пом'якшення впливу ендегенних та екзогенних кризових факторів, явищ і процесів у сільському господарстві.

Важливим напрямом структурно-інституційної трансформації аграрного ринку є формування ефективних інститутів розвитку за сукупності формальних і неформальних механізмів і правил, що стимулюють запровадження цивілізованого ринку земель сільськогосподарського призначення.

Схематична модель формування агропродовольчих ланцюгів доданої вартості

Джерело: [18].

Висновки. Забезпечення розвитку аграрного ринку має стати пріоритетною метою економічної політики в Україні, а інституційні імперативи повинні використовуватися для розв'язання соціально-економічних суперечностей у системі аграрних відносин. Стійкість системи аграрних відносин на практиці повинна будуватися на тому, що лише розв'язання суперечностей відносин власності на землю дають можливість створити інституційні умови для розв'язання всіх інших суперечностей аграрного ринку. Реальність полягає в тому, що аграрний ринок є не відокремленим від інституційних норм і правил, в яких він діє. Його стійкість порушується через ендогенні та екзогенні фактори, які послаблюють інструментальні та інституційні зміни, так і державну підтримку як ключового інструмента антикризового регулювання аграрного сектору, що дає підстави припустити – стійкість аграрного ринку виступає необхідною умовою узгодження інтересів суб'єктів аграрних відносин. Функцію узгодження інтересів має взяти на себе дер-

жава, адже вона повинна, з одного боку, гарантувати захист прав власників, а з іншого – розумно обмежити ці права.

Запровадження нових інституційних імперативів як загальнозначущих правил, що мають об'єктивну силу закону в системі заходів розвитку аграрного ринку, набуває рис одного з ключових питань економічної теорії. Вони покликані захистити інституційну архітектоніку розвитку аграрного ринку. Наявна в Україні інституційна архітектоніка є нестабільною, незбалансованою, нескоординованою і нестійкою. Перехід до нового типу інституційної архітектоніки аграрного ринку передбачає заміщення структурних елементів, малоефективних, а часто і неефективних діючих інститутів на більш прогресивні, формування довіри з боку суспільства до нових інститутів, становлення мережі інститутів розвитку, створення інституційних механізмів своєчасного і повного розв'язання виникаючих соціально-економічних суперечностей в системі аграрних відносин.

Список бібліографічних посилань

1. Базилевич В. Д., Ільїн В. В. Філософія економіки. Історія : монографія. Київ : Знання, 2011. 1198 с.
2. Бойко А. В. Стійкість національної економіки: теорія, методологія, практика. НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. Київ, 2014. 288 с.
3. Віскузі В. Кін. Економічна теорія регулювання та антимонopolна політика / [пер. с англ. В. Кін. Віскузі, Джен М. Вернон, Джозеф Е. Гарингтон (мол.)] ; наук. ред. пер. та авт. передм. О. Кілієвич. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 1048 с.
4. Гайдущий П. Україна – ЄС: проблеми інтеграції. *Дзеркало тижня*. 2013. 8 червня. С. 6.
5. Гэлбрейт, Дж. К. Новое индустриальное общество, 1967. Москва : АСТ, 2004. 608 с.
6. Гриценко А. А. Сучасна криза у контексті логіки соціально-економічного розвитку. *Економіка України*. 2015. № 6. С. 18-37.
7. Економічний розвиток України: інституційне та ресурсне забезпечення : монографія / О. М. Алімов, А. І. Даниленко, В. М. Трегобчук та ін. Київ : Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. 540 с.
8. Калетник Г. М., Шпикуняк О. Г., Пчелянська Г. О. Інститути інфраструктури та ціноутворення у розвитку аграрного ринку: регіональний аспект : монографія. Вінниця : ТОВ «Фірма „Планер“, 2012. 324 с.
9. Кропивко М. Ф. Аграрні перетворення в Україні на рубежі XX-XXI ст. *Економіка АПК*. 2015. № 11. С. 126-128.
10. Кучма Л. Д. Зламне десятиліття. Київ : Інформаційні системи, 2010. 559 с.
11. Лопатинський Ю. М. Трансформація аграрного сектору: інституціональні заходи : монографія. Чернівці : Рута, 2006. 344 с.
12. Лупенко Ю. О. Розвиток аграрного сектору України: прогнози та перспективи. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія „Економіка“*. 2015. № 2(2). С. 30-34.
13. Малий І. М., Королюк Т. О. Макрорегулювання фінансового сектору : монографія. Київ : КНЕУ, 2015. 303 с.
14. Малік М. І. Формування та розвиток кооперативних відносин в аграрній сфері. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 76-82.

References

1. Bazilevich, V.D. & Ilin, V.V. (2011). *Filosofija jekonomiki. Istorija : monografija* [Philosophy of economics. History: monograph]. Kyiv: Znannja [In Russian].
2. Boiko, A.V. (2014). *Stiikist natsionalnoi ekonomiky: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Sustainability of the national economy: theory, methodology, practice]. Kyiv: NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prohnozuv. [In Ukrainian].
3. Viskuzi, V.Kin. (2004). *Ekonomiczna teoriia rehulivannia ta antymonopolna polityka* [Economic theory of regulation and antimonopoly policy]. (V.Kin. Viskuzi, Dz.M. Vernon, & Dz.E. Harynhton, Trans.). O. Kilievych (Ed.). Kyiv: Vyd-vo Solomii Pavlychko "Osnovy" [In Ukrainian].
4. Haidutsyi, P. (2013). *Ukraina – YeS: problemy intehratsii* [Ukraine-EU: integration problems]. *Dzerkalo tyzhnia*, 8 June, p. 6 [In Ukrainian].
5. Gelbrejt, Dzh.K. (1967). *Novoe industrialnoe obshchestvo* [New industrial society]. Moscow: AST [In Russian].
6. Hrytsenko, A.A. (2015). *Suchasna kryza u konteksti lohiky sotsialno-ekonomichnoho rozvytku* [Modern crisis in context of the logic of socio-economic development]. *Ekonomika Ukrainy*, 6, pp. 18-37 [In Ukrainian].
7. Alymov, O.M., Danylenko, A.I., Trehobchuk, V.M., et al. (2005). *Ekonomicnyi rozvytok Ukrainy: instytutsiine ta resursne zabezpechennia : monohrafiia* [Economic development of Ukraine: institutional and resource support: monograph]. Kyiv: Obiednanyi in-t ekonomiky NAN Ukrainy [In Ukrainian].
8. Kaletnik, H.M., Shpykuliak, O.H., & Pchelianska, H.O. (2012). *Instytuty infrastruktury ta tsinoutvorennia u rozvytku ahrarnoho rynku: rehionalnyi aspekt : monohrafiia* [Infrastructure and pricing institutes in development of the agrarian market: regional aspect: monograph]. Vinnytsia: TOV "Firma Planer" [In Ukrainian].
9. Kropyvko, M.F. (2015). *Ahrarni peretvorennia v Ukraini na rubezhi KhKh-KhKh st.* [Agrarian transformations in Ukraine at the turn of the XX-XXI centuries]. *Ekonomika APK*, 11, pp. 126-128 [In Ukrainian].
10. Kuchma, L.D. (2010). *Zlamane desiatylittia* [Decay of the decade]. Kyiv: Informatsiini systemy [In Ukrainian].

15. Матеріали до проекту Аграрного кодексу України, 08.10.2010 р. URL : <http://www.minagro.gov.ua>.
16. Норт, Дуглас. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / пер. з англ. І. Дзюб. Київ : Основи, 2000. 204 с.
17. Пахомов С. Ю. Економічне зростання в контексті інституціоналізму. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2013. № 4. С. 11-16.
18. Петруха С. В. Антикризове регулювання аграрного сектору економіки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03. Київ, 2018. 23 с.
19. Петруха С. В. Ринкова трансформація аграрного сектору економіки від аграрної кризи до формування підвалин реалізації глобальних цілей сталого розвитку. *Агросвіт*. 2017. № 18. С. 3-46.
20. Пустовіт Р. Ф. Інституціональні фактори клептократичної економіки. *Економіка України*. 2015. № 12. С. 26-38.
21. Ринки реального сектору економіки України: структурно-інституціональний аналіз / [Точилін В. О., Осташко Т. О., Пустовіт О. В. та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук В. О. Точиліна. Київ : ІЕП НАН України, 2009. 640 с.
22. Саблук П. Т. Агроекономічні трансформації в Україні: напрями та перспективи розвитку : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 378 с.
23. Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектору / пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. Київ : Основи, 1998. С. 113.
24. Тоффлер Э. Третья волна. Москва : АСТ, 1999. 784 с.
25. Шпикуляк О. Г. Інституції аграрного ринку : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2009. 480 с.
26. Шульга О. А. Стратегічні напрями аграрної економіки в Україні. *Економіка України*. 2018. № 5(678). С. 3-22.
27. Шульга О. А. Соціально-економічні суперечності в системі аграрних відносин та проблеми методології їх аналізу. *Економічна теорія*. 2018. № 1. С. 59-78.
28. Якубенко В. Д. Цивілізаційні архетипи та інституційні особливості відносин власності. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2017. № 24(3). С. 19-25.
29. Allais M. L'impotsurue capitul et la reformemonetaire. P.: Herman, 1977. P. 243.
30. Bell D. The coming of post-industrial society. A venture of social forecasting. New York : Basic Books, 1973. P. 507.
31. Hodgson G. What Are Institutions? *Journal of Economic Issues*. 2006. № 1. Vol. 40. P. 1-25.
32. Parikh J. K. Sustainable Development in Agriculture : Springer - Science. *Business Media*. B.V, 1988. 388 p.
33. Rodrik D. The Globalization Paradox : Democracy and the Future of the World Economy. New York : W. W. Norton & Company, 2012. 368 p.
34. Veblen T. The Theory of the Leisure Class : An Economic Study of Institutions. New York, 1934. 400 p.
11. Lopatynskiy, Yu.M. (2006). *Transformatsiia ahrarnoho sektoru: instytutsionalni zakhody : monohrafiia [Transformation of the agrarian sector: institutional measures: monograph]*. Chernivtsi: Ruta [In Ukrainian].
12. Lupenko, Yu.O. (2015). Rozvytok ahrarnoho sektoru Ukrainy: prohnozy ta perspektivy [Development of Ukrainian agrarian sector: forecasts and prospects]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Seria "Ekonomika"*, 2(2), pp. 30-34 [In Ukrainian].
13. Malyi, I.M. & Koroliuk, T.O. (2015). *Makrorehuliuвання finansovoho sektoru : monohrafiia [Macro-regulation of the financial sector: monograph]*. Kyiv: KNEU [In Ukrainian].
14. Malik, M.Y. (2014). Formuvannya ta rozvytok kooperatyvnykh vidnosyn v ahrarnii sferi [Formation and development of cooperative relations in the agrarian sphere]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 76-82 [In Ukrainian].
15. Materialy do proektu Ahrarnoho kodeksu Ukrainy [Materials to the draft of Agrarian Code of Ukraine]. (2010). *Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine*. Retrieved from: <http://www.minagro.gov.ua> [In Ukrainian].
16. Nort, D. (2000). *Instytutsii, instytutsiina zmina ta funktsionuvannya ekonomiky [Institutions, institutional change, and functioning of the economy]*. (I. Dziub, Trans.) Kyiv: Osnovy [In Ukrainian].
17. Pakhomov, S.Yu. (2013). Ekonomichne zrostantia v konteksti instytutsionalizmu [Economic growth in the context of institutionalism]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 4, pp. 11-16 [In Ukrainian].
18. Petrukha, S.V. (2018). Antykrizove rehuliuвання ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy [Anticrisis regulation of the agrarian sector of the economy of Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [In Ukrainian].
19. Petrukha, S.V. (2017). Rynkova transformatsiia ahrarnoho sektoru ekonomiky vid ahrarnoi kryzy do formuvannya pidvalyn realizatsii hlobalnykh tsilei staloho rozvytku [Market transformation of the agrarian sector of the economy from the agrarian crisis to formation of foundations for a realization of the global goals of sustainable development]. *Ahrosvit*, 18, pp. 3-46 [In Ukrainian].
20. Pustovit, R.F. (2015). Instytutsionalni faktory kleptokratychnoi ekonomiky [Institutional factors of the kleptocratic economy]. *Ekonomika Ukrainy*, 12, pp. 26-38 [In Ukrainian].
21. Tochylin, V.O., Ostashko, T.O., Pustovit, O.V., et al. (2009). *Rynky realnoho sektoru ekonomiky Ukrainy: strukturno-instytutsionalnyi analiz [Markets of the real sector of the Ukrainian economy: structural and institutional analysis]*. V.O. Tochylin (Ed.). Kyiv: IEP NAN Ukrainy [In Ukrainian].
22. Sabluk, P.T. (2016). *Ahroekonomichni transformatsii v Ukraini: napriamy ta perspektivy rozvytku : monohrafiia [Agro-economic transformations in Ukraine: trends and development perspectives: monograph]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
23. Stihlits, Dzh.E. (1998). *Ekonomika derzhavnoho sektoru [State sector economy]*. (A. Oliinyk & R. Skilskyi, Trans.). Kyiv: Osnovy [In Ukrainian].
24. Toffler, Je. (1999). *Tretja volna [Third wave]*. Moscow: AST [In Russian].
25. Shpykuliak, O.H. (2009). *Instytutsii ahrarnoho rynku : monohrafiia [Institutions of the agrarian market: monograph]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
26. Shulha, O.A. (2018). Stratehichni napriamy ahrarnoi ekonomiky v Ukraini [Strategic directions of the agrarian economy in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, 5 (678), pp. 3-22 [In Ukrainian].
27. Shulha, O.A. (2018). Sotsialno-ekonomichni superechnosti v systemi ahrarnykh vidnosyn ta problemy metodolohii yikh analizu [Socio-economic contradictions in the system of agrarian relations and problems of methodology of their analysis]. *Ekonomichna teoriia*, 1, pp. 59-78 [In Ukrainian].
28. Yakubenko, V.D. (2017). Tsyvilizatsiini arkhetypy ta instytutsiini osoblyvosti vidnosyn vlasnosti [Civilisation archetypes and institutional features of property relations]. *Naukovyi visnyk Diplomatychnoi akademii Ukrainy*, 24 (3), pp. 19-25 [In Ukrainian].
29. Allais, M. (1977). *L'impotsurue capitul et la reformemonetaire*. Paris: Herman [In French].

30. Bell, D. (1973). *The coming of post-industrial society. A venture of social forecasting*. New York: Basic Books [In English].
31. Hodgson, G. (2006). Who are institutions? *Journal of Economic Issues*, 1, Vol. 40, pp. 1-25 [In English].
32. Parikh, J.K. (1988). *Sustainable development in agriculture: Springer - Science*. Business Media. B.V [In English].
33. Rodrik, D. (2012). *The globalization paradox: democracy and the future of the world economy*. New York: W.W. Norton & Company [In English].
34. Veblen, T. (1934). *The theory of the leisure class: an economic study of institutions*. New York [In English].

Osetskyy V.L. Socio-economic contradictions in development of the agrarian market and the institutional imperatives of its sustainability

The purpose of the article is to substantiate key provisions of the institutional theory of development of the agrarian market, to find out national peculiarities and regularities of formation of the agrarian sector of economy, and to provide substantiated practical recommendations on the usage of tools for an implementation of socio-economic contradictions in the agrarian sector of Ukraine.

Research methods. In the research process of research have been used general scientific and special methods, methodological and conceptual provisions of modern economic theory, in particular: monographic method (scientific works of domestic and foreign scientists on problems of development of the agrarian market and institutional imperatives of its stability); methods of scientific abstraction, interconnection and development; institutional and evolutionary approaches for a study of nature and content of socio-economic contradictions in development of the agrarian market, as well as their key features.

Research results. Theoretical generalization and approaches to solution of socio-economic contradictions in the system of agrarian relations have been proposed. On this basis have been developed proposals on institutionalization of the agrarian market of Ukraine in conditions of dynamic changes in its structure by ownership forms. It has been found that the state should influence the formation of structural and institutional forms of development of the agrarian market by establishing appropriate rules that proved their effectiveness in foreign countries.

Elements of scientific novelty. Identification of socio-economic contradictions in development of the agrarian market in the EU countries and identification of opportunities for using successful experience in their implementation in Ukraine have gained further development. First of all, they must include introduction of the agricultural land market through institutionalization, as well as formation of "new" institutions of functioning of the agricultural sector aimed at increasing its efficiency.

Practical significance. In order to implement socio-economic contradictions in development of the Ukrainian agrarian market, it is necessary to pursue a reforming policy of the agrarian sector, taking into account achievements of the latest theories of institutionalism, based on the prospects for a formation of stable agro-industrial chains of value added. Figs.: 1. Refs.: 34.

Keywords: agrarian market; agricultural sector; agrarian relations; socio-economic contradictions; institutional imperatives; stability of the national economy.

Osetskyy Valerii Leonidovych - doctor of economic sciences, professor, professor of the department of economic theory, macro- and micro-economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv (64, Volodymyrska st., Kyiv)
E-mail: val_osetskii@ukr.net

Осецкий В.Л. Социально-экономические противоречия развития аграрного рынка и институциональные императивы его устойчивости

Цель статьи - обосновать ключевые положения институциональной теории развития аграрного рынка, выявить национальные особенности и закономерности становления аграрного сектора и предоставление обоснованных практических рекомендаций по использованию инструментов реализации социально-экономических противоречий в аграрной сфере Украины.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы научного познания, методологические и концептуальные положения современной экономической теории; монографический метод (научные труды отечественных и зарубежных ученых по проблемам развития аграрного рынка и институциональных императивов его устойчивости) методы научной абстракции, взаимосвязи и развития, институциональный и эволюционные подходы - при исследовании природы, характера и содержания социально-экономических противоречий развития аграрного рынка, их ключевых признаков.

Результаты исследования. Осуществлено теоретическое обобщение и предложены подходы к решению социально-экономических противоречий в системе аграрных отношений и разработке и определении на этой основе предложений по институционализации развития аграрного рынка Украины в условиях динамических изменений его структуры по формам собственности. Выявлено, что государство должно влиять на формирование структурно-институциональных форм развития аграрного рынка посредством установления соответствующих правил, которые доказали свою эффективность в зарубежной практике.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие идентификация социально-экономических противоречий развития аграрного рынка в странах ЕС и определение возможностей использования успешного опыта их реализации в Украине, прежде всего для внедрения рынка земель сельскохозяйственного назначения через стимулирование институционального порядка, становления "новых" институтов функционирования аграрного сектора в направлении роста его эффективности.

Практическая значимость. С целью реализации социально-экономических противоречий развития аграрного рынка целесообразным для Украины является проведение политики реформирования аграрного сектора с учетом достижений новейших теорий институционализма, в основу которых положены перспективы образования устойчивых агропродовольчих цепей добавленной стоимости. Илл.: 1. Библиогр.: 34.

Ключевые слова: аграрный рынок; аграрный сектор; аграрные отношения; социально-экономические противоречия; институциональные императивы; устойчивость национальной экономики.

Осецкий Валерий Леонидович – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономической теории, макро- и микроэкономики, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (г. Киев, ул. Владимирская, 64)
E-mail: val_osetski@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 10.08.2018 р.

Фахове рецензування: 03.09.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Осецкий В. Л. Соціально-економічні суперечності розвитку аграрного ринку та інституційні імперативи його стійкості. *Економіка АПК*. 2018. № 9. С. 16 – 28.

*

УДК 338.439.5

**М.П. ТАЛАВИРЯ, доктор економічних наук, професор
І.В. ВАЩЕНКО, аспірант***

Формування та функціонування ринку кукурудзи в Україні

Мета статті – обґрунтувати методичні та теоретичні засади, визначити основні проблеми та напрями розвитку ринку кукурудзи в Україні; проаналізувати тенденції формування вітчизняного ринку кукурудзи.

Методика дослідження. При проведенні дослідження використано такі методи: монографічний – під час опрацювання фахових літературних джерел та роботи із джерелами зазначеної проблематики; системний – для уточнення категоріального апарату; економіко-математичний і статистичний – під час роботи зі статистичною інформацією та аналітичних розрахунків; логічний – для визначення позитивних соціальних та економічних ефектів з метою узагальнення результатів і формування висновків.

Результати дослідження. Проаналізовано сучасний стан, проблеми та тенденції функціонування ринку кукурудзи в Україні, обсяги вітчизняного виробництва, експорту, імпорту, споживання, основні фінансові показники реалізації. Охарактеризовано динаміку балансу вітчизняного ринку зерна кукурудзи в Україні. Встановлено основні напрями удосконалення системи формування та функціонування ринку кукурудзи. Останніми роками спостерігається збільшення загального виробництва кукурудзи. Зростання попиту на нього на світовому ринку стало поштовхом для виробників цієї продукції у нашій державі. Свідченням цього є збільшення за десятирічний період посівних площ під культурою майже вдвічі, а також відповідне збільшення її експорту.

Елементи наукової новизни. Обґрунтовано теоретичні, методичні та практичні рекомендації щодо формування і функціонування ринку кукурудзи в Україні.

Практична значущість. Основні результати дослідження є важливою передумовою для вирішення питань, пов'язаних із збільшенням ефективності функціонування ринку зерна кукурудзи в Україні. Рис.: 3. Бібліогр.: 11.

Ключові слова: ринок; зернові культури; попит; пропозиція; обсяги продажів; насіння; ціна.

Талавирия Микола Петрович – доктор економічних наук, професор, завідувач Науково-дослідного інституту економіки і менеджменту, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15)

E-mail: talanik@ukr.net

Ващенко Ігор Васильович – аспірант кафедри економічної теорії, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15)

E-mail: masterservice6@gmail.com

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання дедалі більшого значення набувають інформаційні технології, людський потенціал та інфраструктурне забезпечення ефективного функціонування ринку зерна. Кукурудза є однією із найваж-

ливіших сільськогосподарських культур, що має високу продуктивність та можливість різнобічного використання. Однак на ринку кукурудзи в Україні новітні технології застосовуються повільно, немає налагодженої комунікаційної системи, яка б дала змогу його учасникам ефективно обмінюватися оперативною інформацією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес розвитку зернового ринку України висвітлено у наукових дослідженнях віт-

* Науковий керівник – М.П. Талавирия, доктор економічних наук, професор.

© М.П. Талавирия, І.В. Ващенко, 2018